

רשימות

על שלוש השיטות הגדולות של הפילוסופיה היוונית. מכל מקום ברור כי תפקידה של היסטוריה הפילוסופית הוא לגלות את נקודת המוצא של השיטות השרות ועל ידי גילוי זה לעמוד על מבנה השיטה ועל הגיונה הפנימי בגבולותיו של טיפוס מסוים זה. העיון ההיסטורי הוא עיון במכלול האלטרנאטיבות ובפתרונות האלטרנאטיביים המוצעים לבעיות העיקריות. מובן מאליו שתפיסה מעין זו מתלווה לה גוון של יחסיות. כל טיפוס מיטאפיסי הוא מעיקרו צמצום הכעיה ופירוש מסוים — ומבחינה זו חד-צדדי — של המושג. כל טיפוס שנה ושייר, ובגבולות טיפוס אחד אין פתרון לכל הבעיות. כדי להסביר רעיון זה ניטול דוגמה מן הפילוסופיה החדשה. השאלה הנשאלת לפרקים היא זו: האפשר להגיע בגבולות התפירה האומרת כי החומר האחרון של ההכרה הם, נתוני התחושה? להנחת, שקיים עולם חיצוני ושאפשר להכיר עולם זה. על שאלה זו משיב מקיאון כי חפירה הרוואה ב„נתוני התחושה“ את החומר האחרון של ההכרה אי אפשר לה מלכתחילה להגיע להנחתה של העולם החיצוני. רצה לומר, מיתודה זו של ניתוח הכרתי מוכרחה לוותר בתוקף הגיונה העצמי על ההנחה של העולם החיצוני ולהשאיר הנחה זו בידי מיתודה אחרת. כגון זו היוצאת מן היחס הישיר הקיים כביכול בין התפיסה לבין העולם שמחוצה לה. הכיוון החיובי של השיטה גונז בתוכו אפשרויות מסוימות והוא מותיר מחוץ לתחומה אפשרויות אחרות.

ב

הקדמנו דברים קצרים אלה משום שבהם מצויה, במדומה, האחיזה לדיון בתפקידה של הפילוסופיה במאמץ להבטיח את שלום העולם. שלום המבוסס על הבנה. כי אכן הנחתו העיקרית של מקיאון בשטח החיים החברתיים מקבילה ממש להנחתו בשטח העיון המיטאפיסי: כאן כמו שם קיים ריבוי של תפיסות ושל מערכות תרבות המבטאות ומגלמות תפיסות אלה. הריבוי בבחינתו החיובית בקיום הגוונים ובבחינתו השלילית, כגורם המעלה על לבנו כי יש משהו שאינו מצוי בתפיסה שאנו מחזיקים בה, ריבוי זה הוא נקודת-מוצא להשקפתו של מקיאון. קיים אולי הברור סכני — ואפשר שהוא למעלה מהבדל סכני — בין תחום המיטאפיסיקה לבין התחום הפוליטי והוא שבתחום המיטאפיסי מגלה מקיאון מיספר קצוב של

פילוסופיה לשם שלום-העולם

נתן רוטנשטרייך

ריצ'ארד מקיאון הוא מעיקרו היסטוריון של הפילוסופיה, וביחוד של הפילוסופיה העתיקה וזו של ימי הביניים. הוא הוציא את כתבי אריסטו וערך מבחר מספרות הפילוסופיה של ימי הביניים. לכאורה תמות הדבר, שאדם שענינו העיקרי הוא בתולדות הפילוסופיה הגיע לדיון רצוף בבעיות החיים המדיניים בימינו. אך אם נעין בקשר שבין שטחי עיון שונים אלה, תתישב לנו החמיהה. כהיסטוריון של הפילוסופיה הגיע מקיאון לכלל תפיסה כי הרבגוניות של השיטות הפילוסופיות שעלו תוך התפתחותה אינה רבגוניות אנארכית. מצויים טיפוסים מסוימים של מחשבה ונקודת-המוצא של כל טיפוס קובעת את מבנהו ההגיוני ואת מסקנותיו. מבחינה זו קרוב מקיאון לנטינות הטיפולוגיים שעסקו בהם הפילוסופים בדרות האחרונים. אך בעוד שרבים מן הפילוסופים הללו קשרו את הטיפוסים השונים של ההתפלספות ברקע הפסיכולוגי ובמגמה המצייתת אותם (למשל דילתיי ובני בית-מדרשו), יוצא מקיאון מן התפיסה כי הגורם המכריע הוא גורם המיתודה, והטיפוסים השונים של המיתודה הפילוסופית הם הקובעים את מבנה השיטות ואת תוכן המושגים ששיטות אלה משתמשות בהם. מושגים כגון חלל וזמן, שכמעט כל השיטות והמטאפיסיות נזקקות להם, שונים הם במשמעותם לפי המיתודה המנתחת אותם ולפי הכיוון השיטתי שלתוכו הם משתלבים. מקיאון סר בר כי שלוש השיטות הגדולות של העולם העתיק, של דימוקריטוס, אפלטון ואריסטו, מיצו את שלל האפשרויות המיתודיות, ומכאן ואילך הרי המיטאפיסיקה בהתפתחותה היא מעין צירוף של ואריאציות

Richard McKeon:

Discussion and Resolution in Political Conflicts, *Ethics*, 1944.

The Philosophic Problem, in "New Perspectives on Peace", ed. George B. Huszar, 1944.

Democracy, Scientific Method and Action, *Ethics*, 1945.

World Community and the Relations of Cultures, Tenth Conference on Science, Philosophy and Religion, 1949.

וציה האמריקנית" מכאן או "במשטר הסואטי" מכאן. הוא חי בשטחים שונים של עדות אנושיות, במשפחה, באגודה, במעמדות וכיו"ב, ולשם שהחיים האנושיים הם מרובי כיוונים מצד המבנה הארגוני, הריהם רביי גוונים גם בביטוייהם ההשקפתיים.

ג

ריבוי פנימי זה הטבוע בחיים הפוליטיים אותו מבקשים לבטל אלה המניחים כי העובדות הן הגורמים העשויים להכריע בויכוחים מדיניים. ההסתייגות על העובדה כהוכחה לנוכחותה של הנחה או שיטה, הסתמכות זו היא מעין נסיון להצתיק את המיתודה של מדעי הטבע לתחום הפוליטי. נגד נסיון זה טוען מקיאוונ טענה עקרונית הנובעת מראית עיניו של התחום הפוליטי בכלל, התחום הפוליטי סימן ההיכר שלו הוא יחס-הגומלין בין העובדות והערכים ואין לפרק יחס זה ולהעמידו על גורם העובדות בלבד. בתחום הפוליטי מעריכים את העובדות, כגון גורמי הכלכלה ואוצרות הארץ, הערכות שונות, עובדה היא, למשל, שמדינת ישראל אין הן יהודי פרטי וזרם לתוכה בהיקף שעלה במחשבת או בתקנה תחילה. לכאורה, הרי זו עובדה פשוטה והכל חייבים לתודות בה. אך עובדה זו אינה מנותקת ממערכות יחסים וממערכות תפיסות, כגון התפיסה על מקומו של ההון הפרטי בחיי החברה בכלל ובחיי החברה הישראלית בפרט. העובדות הפשוטות, כביכול, מתפרשות, ומכיון שמתפרשות, שוב אין הן עובדות כשטח הפנוי מהערכה, עמדה והכרעה, והרי הן נוגעות לשטח האחר שבני אדם מודים לגביו שהוא פלוראליסטי, לפחות למעשה אם לא להלכה, והיינו שטח הערכים וההערכות.

נסכם ונאמר כי התחום המדיני הוא תחום ריבויי משני טעמים בעיקר: א. המושגים העיקריים בתחום זה הם מושגים בעלי משמעויות הרבה והתפיסות השונות אינן אלא גילומי גוונים שונים הטמונים במושגים ההם. ב. תחום זה בנוי על יחס-גומלין בין עובדות וערכים ועל כן הפניה לעובדה המנותקת אינה עשויה להכריע בין הויכוחים השונים, כאשר חסר הגורם שהוא מחוץ לויכוח ועל כן חסר גורם של הוכחה אחרונה.

ד

שלושה הם התפקידים הרגילים של הפילוסופיה נוכח מציאות זו של ריבוי בתחום המדיני. יש לה פילוסופיה, ראשית, תפקיד פולמוסי או עיוני, כלר מר, היא מכריזה או מסבירה את עיקרי הרעיונות שטיפוס השקפתי מסוים מחזיק בהם ומוכן לתלחם

טיפוסים מיתודיים ותכניים ואילו בתחום הפוליטי מיספר זה אינו קצוב. אך הבדל זה אינו מאפיל על השיתוף היסודי שבין התחומים והוא: המושגים היסודיים של התפיסות הפוליטיות הם מושגים רבי משמעות כמו המושגים היסודיים של השיטות המיסא-פיסיות.

דבר זה יודגם על ידי התבוננות במשמעותו של אחד ממושגי היסוד במחשבת המדינית, הוא מושג החופש. משמעותו הראשונה של מושג החופש כרוכה בתפיסה, כי חופש הוא הכרעה בין ברירות שונות שלפניהן עומד האדם. המשמעות השניה של מושג החופש מעתיקה את הדיון מן ההכרעה לבין בנות שבתוכן מתרחשים החיים הציבוריים ולנסיבות אלה עצמן מיהסים משמעות שונה. המשמעות השלישית של מושג החופש ענינה בצד החוקתי של החיים החברתיים ופירושה הזכות לפעול כפי רצון העושה בתחומים שהחוק אינו מונע אותו מלפעול בהם. המשמעות הרביעית של מושג החופש ענינה הטעמת ביטולן של ההגבלות שהוטלו על האדם אם מצד הטבע ואם מצד המשטר החברתי. שיטות שונות בפילוסופיה של המדינה כרוכות בגורמים השונים של מושג החופש ואנו עדים כאן לתרמעה המכרעת האופינית לתחום הפוליטי בכלל, שמר שג יסודי הוא מעיקרו בעל משמעויות שונות ואין הכרעה מתוך הגיתוח עצמו אשר תקבע כי מושג אחד והוא בלבד הוא התואם תואם מוחלט את המשמעות השרשית של מושג החופש.

ניסול דוגמה אחרת הקרובה למציאות של ימינו, בתולדות החיים האנושיים קיים ניגוד ישן בין שתי תפיסות: האחת מניחה כי העדה האנושית וחיי החורמש של עדה אי אפשר להם בלי אדיקות בתורה מסוימת ובהודיה באמיתותה המוחלטת של תורה זו, והאחרת מניחה כי חיי חברה אי אפשר להם בלא הודיה ברבגוניות של עמדות שונות ובסובלנות כל-פיהן. לטיפוס הראשון של הגישה לחיי החברה, מעיר מקיאוונ הערת קולעת, שייכים אבגוסטינוס הקדוש מכאן ומארכס מכאן, נוכל לסכם ולאמר: התפיסות השונות מעצבות אחרות-חיים או — בביטוי כולל יותר — תרבויות כמערכות של ערכים וסדר-יחיים. תפיסות אלה הן מוגבלות מעיקרן, כאשר יש בהן הכרעה לגבי גוון מסוים אחד של המושג היסודי או המושגים היסודיים של החיים החברתיים הניתנים לפירושים שונים ולהטעמות שונות.

אכן, הריבוי אינו תופעה הטבועה בתנחות הפילוסופיות של משטרי החיים בלבד. הריבוי הוא תופעה לוי גם לחיים האנושיים מצדם הארגוני. נגד הפשטנים למיניהם טוען מקיאוונ כי האדם אינו חי "בציוויליזציה"

פרוסאגאנדה ושכנוע. הדרך שבאמצע היא דרך הבנת הריבוי וחיפוש תכנון הפנימי. הקומוניקאציה בין השרויים בריבוי תתכן רק על ידי התודעה העצמית. קרי התודעה הפילוסופית, העומדת מתוך עצמה על המהות העקרונית של התחום המדיני.

ה

דבר שאין צריך לומר, עמדת עקרונית זו לגבי הריבוי המהותי בתחום הפוליטי מתלבטת בהכרח בבעיה הצמודה לכל רילאטיביזם, היא בעיה שיוון הזכויות של הטיפוסים השונים בתוך התחום, שאלה זו אינה חריפה כל כך בתחום המיטאפיסי, אך היא חריפה בתחום המדיני דוקא לפי ההנחות של מק' קיאון עצמו, שכן תחום זה מופיע בו גורם הערכים כגורם יסודי. דומה שמק'קיאון מרגיש בבעיה זו ומנסה לפתור אותה בשתי דרכים: מבחינה עובדתית הוא מטעים שבמציאות המדינית של ימינו, ולמציצער במציאות של ההתנגשויות בין שני תגושים העולמיים, טוענים שני היריבים כאחת בשם אותו ענין עצמו, היינו בשמת של דימוקראטיה. ועדת המומחים של אונסקו, שמק'קיאון היה חברה, ערכה שאלון (שהוא עצמו רב ענין ותוכן) על הרקע העיוני של המלחמה האידאולוגית בימינו, והנה סיכום התשובות שהגיעו מחוגים שונים בארצות שונות, העלה, שיש לכאורה הנחה משותפת בייכוח האידאולוגי של ימינו, והיא, שחלל מבקשים דימוקראטיה. נוכל לדמות ענין זה למצב בתחום המיטאפיסי: השיטות השונות דנות במושג החלל הזמן ועל כן הן שיטות הנבנות במסגרת משותפת של בעיות מסוימות. השיחוף אינו בגדר החשבה על הבעיה אלא בגדר הבעיה עצמה. הוא הדין בתחום המדיני, האידאולוגיות השונות מציעות פתרונות שונים לבעיה המשותפת: דימוקראטיה מתי, מק'קיאון אינו גורס שיש שני פירושים בלבד למושג הדימוקראטיה, כפי שרגילים לומר בימינו (ובשיתוף בעל-פה הסכים מק'קיאון, כי אולי יש גרעין לתפיסה אחרת של דימוקראטיה בתוך החברה המתקדמת במדינת ישראל), אלא גורס הוא שיש פירושים שונים לענין יסודי ומשותף לכל. אך יש דרך שניה והיא שמה סכר, כביכול, לורם התפשי של ריבוי האידאולוגיות ומשטרי החיים הקשורים בהן. ראינו כי לא יכון שלום בעולם בלי תפקיד התחבורה המוטל על הפילוסופיה, כלומר בלי חיפוש תכנון של התפיסות השונות ועימותן עם האידאולוגיות האחרות. חיפוש התוכן הזה והעברתו מרשות אידאולוגית אחת לחברת הרי הן נזקקות לחיפוש בהליכות רעיונות ובניתוח הנחות, וחיפוש משמע אי התערבות מצד מוסדות המדינה. הרי זה

עליהם, יש לה לפילוסופיה, שנית, תפקיד הינוכי או משכנע, כלומר, היא מטפחת את ההכרה ואת הקשר לרעיונות אלה; ויש לה, שלישית, תפקיד מעשי בשעה שהיא מבקשת לגשר גשר אל תפיסות אחרות. אך דומה שתפקיד שלישי זה הוא תפקיד מעשי רק מבחינה מסוימת בלבד והוא נקרא כן לאור המציאות המיוחדת של ימינו המתוארת לפרקים כהתנגשויות בין שתי אידאולוגיות, כי לאמיתו של דבר תפקידה השלישי הזה של הפילוסופיה הוא רחב הרבה מלהיות תפקיד מעשי, לאמיתו של דבר נתבעת הפילוסופיה לחשוף את ההנחות המושגיות של התפיסות המדיניות באשר הן תפיסות מדיניות, כלומר תפיסות הבנויות על גוונים שונים או אספקטים שונים של מושגי יסוד; תפקידה של הפילוסופיה הוא להראות כיצד מתאים לו לתכנון של מושג בגבולותיה של תפיסה אחת תוכן אחר בגבולותיה של תפיסה אחרת, דרך משל: כיצד מושג החופש שהדימוקראטיה המערבית מדברת עליו לובש משמעות אחרת בתפיסה שרוסיה הסואטית דוגלת בה. הפילוסופיה ממלאת איפוא שני תפקידים שהם מקבילים זה לזה או משלימים זה את זה: היא מבהירה את ההנחות והיא מתרגמת הנחות שונות משפה אחת לרעותה, תפקיד עיוני של חיפוש ותפקיד מעשי של תחבורה. מק'קיאון רואה את בעיה השלום כבעיה פילוסופית במובן זה, שבלעדי ההכרה ברבגוניותו היסודית של תחום התרבות, הבנויה על תפיסות ומערכות של ארוחות-חיים, לא יתכן השלום. הפילוסופיה משיגת את השלום בהיותה מגלה רבגוניות זו ובהיותה קובעת את היחס הקיים בין הטיפוסים השונים שבתוך רבגוניות זו, על דרך גילוי המושגים בטיפוס אחד המתחייבים למושגים מקבילים בטיפוס האחר, על כן חוזר מק'קיאון ואומר: בעית ימינו בעיה פילוסופית היא, הגם שאין היא מצריכה הסכמה לגבי תכנה של הפילוסופיה. בעיה פילוסופית היא בהיותה בעיה הקשורה בראיה פילוסופית של התחום שאנו דנים בו; אין היא קשורה בפילוסופיה אחת דוקא, משום שאין היא קשורה בהכרעה לגבי תכנה המסוים של התפיסה העומדת ביסודה של מערכת החיים והמשטר האנושי. הפילוסופיה אינה כאן מפלט אינטלקטואלי ממציאות סוערת של מעשים ומגמות; הפילוסופיה משאירה את המציאות כמות שהיא אלא נוטלת ממנה את סערותה באשר היא מוסיפה את גוון הראיה של הריבוי הפנימי הנצמד לתחום הפוליטי. מבחינה זו מסכם מק'קיאון עצמו את הסיכוי לשלום העולם באמרו, כי התקווה לשלום עולמי היא בדרך שבין שתי השקפות מנוגדות: האחת המעמידה כל ויכוח על כוח, והאחרת המבקשת לפתור כל ויכוח על ידי

ואת היהודים בפרט ולבוותם בירושלים יותר מאשר בערים אחרות בארץ.

ירושלים חרבה בשנת 70 לספירה הרגילה. בניה רובם נהרגו או נשבו בידי האויב. מיעוטם נמלטו ונתפזרו. בימי מרד בר-כוכבא, 133 עד 135, אפשר שהיה שוב ישוב על חרבות ירושלים, אבל ללא ערך צבאי וכלכלי. הישוב הגדול בהרי יהודה היה אז בביתר (כעת התחנה האחרונה לרכבת לפני ירד-שלים). אחרי שדוכא המרד הוציא אדריאנוס קיסר את מחשבתו הרעה אל הפועל והקים על חרבות ירד-שלים, בחלק האמצעי שבהן, עיר אלילית קטנה וקראה אליאה קפיטולינה, על שמו (איליוס הרדיאנוס) ועל שם גבעת המקדש והמצודה שברומי, ובהר הבית בנה מקדש ליוביס. על היהודים נאסרה הכניסה לאיליה. הנוצרים שהשתררו בשנת 323 על המחצית המזרחית של האימפריה הרומית, אשר בתוכה נכללה ירושלים, התירו ליהודים להכנס לעיר הקודש רק בתשעה באב, כדי לקוץ על חרבותיה. לא מתוך השתתפות בצער עשו זאת, אלא מפני שחורבן ירושלים היהודית שימש להם הוכחה לחורבן היהדות, לביטול „הברית הישנה“, כלומר תורת משה ומצוותיה. הוכחה לעילוי יראתם. רק פעמיים בטל איסור הכניסה והישיבה לירושלים במשך חמש מאות שנה. בראשונה במלך יוליאנוס הכופר (בנצרות) בשנות 361 עד 363 ובשניה בכיבוש כוזרו מלך פרס את הארץ בשנות 614 עד 629. לא נודע אם נתלקט בימים ההם ישוב יהודי גדול בעיר הקודש. ימי יוליאנוס קצרים היו, והפרסים שנעזרו ביהודים בהסתערם על הארץ, רדפו בהחיותם. בשנת 629 שב הירקליוס קיסר ביוזמיות וכבש את העיר ואת הארץ. הפעם לא עזרו עוד היהודים לפרסים והירקליוס נשבע, כי לא יפגע ביהודים ולא ינקם מהיהודים את נקמת דם הנוצרים מימי הכיבוש הפרסי. הכניסה התירה להרקליוס את גדרו והוא ערך טבח ביהודי הארץ הקדושה בכלל, ובירושלים בפרט. ושוב נאסרה הכניסה לעיר הקודש. אחרי שבע שנים בא קץ למלוכה הרשעה הביזנטית בארץ. נוצרים סברו, שסופרוגיוס האפסר ריארך הנוצרי בירושלים, שמסר את העיר בידי החליף המושלמי עומר, התנה עמו שירושלים תוסיף להיות סגורה בפני היהודים כמקודם, אך אין אישור למסורת נוצרית זו. לא ידוע אימתי זכתה שוב ירושלים לקיבוץ קטן של בניה. בארץ לא נשארו אלא יהודים מעטים אחרי הטבח שערך בהם הרקליוס. הטבח היה גדול כל-כך עד שהעיק על מצפונו של הכנסייה, לכן גזרה תענית לכפרת עונו של הרקליוס, בהפירו את שבועתו, ותענית זו היתה

חופש חוקתי, אם לנקוט הבחנת מקיאונו עצמו לגבי ארבע המשמעויות של מושג החופש. מכל מקום ברור שמקיאונו מעלה כאן מושג מרכזי באידיאולוגיה של העולם המערבי למדרגה של תנאי הגיוני ומוסדי למילוי התפקיד שהוא מטיל על הפילוסופיה במאמץ העולמי למען שלום העולם. לשון אחרת: ערכה של אותה התפיסה הדימוקרטית אשר הוא קשור בה הוא בעיניו תנאי מיתודי לגבי כל תפיסה אחרת. המבקשת להכליל בתחום זה שעליו יחול המאמץ הפילוסופי לחשיפת התכנים, מאמץ שאינו עיוני בלבד באשר הוא מכוון להשגת שלום העולם. כאן נפלה הכרעה ברורה לטובת אידיאולוגיה אחת, אף על פי שהכרעה זו באה מטעמים מיתודיים ולא מטעמים שבהכרעה בתחום הערכים ממש.

על כן מסכם מקיאונו את הצעדים שיש לנקוט אותם למען הקמת שלום ואנושות שוחרת-שלום: א. הגנה על חופש היצירה, המחשבה והביטוי; ב. חינוך לא רק בתחום העובדות והמיתודות אלא גם בתחום הערכים המוסריים והאסתטיים; ג. הבנת ההנחות המשותפות הקיימות ביסודו של ריבוי הבר-טויים התרבותיים השונים; ד. הבנת בקרתית של ריי בוי המשמעויות הסבוע בריבוי המיתודי והתרבותי המתבטא בריבוי האידיאולוגי של ימינו. מכאן אתה למד שמוטל על הפילוסופיה תפקיד נייטראליזציה בסלוגנות הרעיוניות והמדיניות של ימינו, אך לא מתוך טשטוש ההבדלים אלא מתוך הבנתם וחשיפת משמעותם המושגית.

השגת רוב יהודי בירושלים

א. י. ברור

בדור האחרון למאה ה' לספירה הרגילה ובאמצע המאה ה' לאלף הששי זכינו להישג גדול בשיבת ציון, אשר אליו שאפו ולו התפללו דורות רבים למן החורבן השני: ירושלים עיר הקודש היתה שוב ישראלית ברוב בנינה וברוב מגיניה. בנצחון זה מעט מאוד חלקם של חובבי ציון החדשים, אשר הפרעות והאכזבה מן התבוללות החזירם לארץ מורשת האבות. זהו הישגם של הנאמנים לתורה ולמסורת. לאהבת הקודש ומקום-המקדש שבערה בלבם במשך כל הדורות ולאמונים בגאולה כי בוא תבוא. חיבת הארץ הכנה ואמונתם השלמה הכשירים לשאת יסורי ארץ-ישראל באהבה. ויסורי הישוב בירושלים גדלו שבעתים מיסודי כל מקום אחר בארץ — לא רק מפני חורבנה הגדול כגודל קדושתה, כדברי הרמב"ם באגרתו המפורסמת — אלא גם מפני רשעת תושביה הגויים, שהרבו לעשוק את הכופרים בכלל